

WYROK TRYBUNAŁU (trzecia izba)

z dnia 3 września 2009 r. *

W sprawach połączonych C-322/07 P, C-327/07 P i C-338/07 P

mających za przedmiot trzy odwołania w trybie art. 56 statutu Trybunału Sprawiedliwości, wniesione odpowiednio w dniach 9, 11 i 16 lipca 2007 r.,

Papierfabrik August Koehler AG, z siedzibą w Oberkirch (Niemcy), reprezentowana przez I. Brinkera i S. Hirsbrunnera, Rechtsanwälte, oraz przez profesora J. Schwarzego,

Bolloré SA, z siedzibą w Ergue Gaberic (Francja), reprezentowana przez adwokatów C. Momège oraz P. Gassenbacha, z adresem do doręczeń w Luksemburgu,

Distribuidora Vizcaína de Papeles SL, z siedzibą w Derio (Hiszpania), reprezentowana przez E. Péreza Medrana oraz M. T. Díaz Utrillę, abogados,

wnoszące odwołania,

* Języki postępowania: niemiecki, francuski i hiszpański.

w której drugą stroną postępowania jest:

Komisja Wspólnot Europejskich, reprezentowana przez F. Castilla de la Torre oraz W. Möllsa, działających w charakterze pełnomocników, wspieranych przez H.J. Freunda, Rechtsanwalt, oraz adwokata N. Coutrelis, z adresem do doręczeń w Luksemburgu,

strona pozwana w pierwszej instancji,

TRYBUNAŁ (trzecia izba),

w składzie: A. Rosas, prezes izby, A. Ó Caoimh, J. Klučka (sprawozdawca), U. Löhmus i P. Lindh, sędziowie,

rzecznik generalny: Y. Bot,
sekretarz: R. Şereş, administrator,

uwzględniając procedurę pisemną i po przeprowadzeniu rozprawy w dniu 25 września 2008 r.,

po zapoznaniu się z opinią rzecznika generalnego na posiedzeniu w dniu 2 kwietnia 2009 r.,

wydaje następujący

Wyrok

- 1 W swoich odwołaniach Papierfabrik August Koehler AG (zwana dalej „Koehler”) (C-322/07 P), Bolloré SA (zwana dalej „Bolloré”) (C-327/07 P) i Distribuidora Vizcaína de Papeles SL (zwana dalej „Divipá”) (C-338/07 P) wnoszą o uchylenie wyroku Sądu Pierwszej Instancji Wspólnot Europejskich z dnia 26 kwietnia 2007 r. w sprawach połączonych T-109/02, T-118/02, T-122/02, T-125/02, T-126/02, T-128/02, T-129/02, T-132/02 i T-136/02 Bolloré i in przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. II-947 (zwanego dalej „zaskarżonym wyrokiem”), w którym Sąd oddalił skargi wniesione między innymi przez Koehler, Bolloré i Divipę o stwierdzenie nieważności decyzji Komisji 2004/337/WE z dnia 20 grudnia 2001 r. dotyczącej postępowania na podstawie art. 81 traktatu WE oraz art. 53 porozumienia EOG (sprawa COMP/E-1/36.212 - Papier samokopiujący) (Dz.U. 2004, L 115, s. 1, zwanej dalej „sporną decyzją”). W tej decyzji Komisja Wspólnot Europejskich nałożyła na Koehler grzywnę w wysokości 33,07 mln EUR, na Bolloré grzywnę w wysokości 22,68 mln EUR oraz na Divipę grzywnę w wysokości 1,75 mln EUR.

Okoliczności powstania sporu

- 2 Okoliczności faktyczne leżące u podstaw niniejszego sporu, przedstawione w pkt 1–13 zaskarżonego wyroku, można podsumować następująco.
- 3 Jesienią 1996 r. producent papieru Grupa Sappi, w której spółką dominującą jest Sappi Ltd (zwana dalej „Sappi”), przekazała Komisji informacje oraz dokumenty, które pozwoliły Komisji powziąć podejrzenie, że istnieje lub istniał tajny kartel dotyczący ustalania cen w sektorze papieru samokopiującego, w którym Sappi działała jako producent papieru.

- 4 Bazując na informacjach przekazanych przez Sappi, Komisja przeprowadziła u szeregu producentów papieru samokopiującego kontrole na podstawie art. 14 ust. 2 i 3 rozporządzenia Rady nr 17 z dnia 6 lutego 1962 r., pierwszego rozporządzenia wprowadzającego w życie art. [81] i [82] traktatu (Dz.U. 13, s. 204). Kontrole przewidziane w art. 14 ust. 3 tegoż rozporządzenia zostały przeprowadzone zwłaszcza w dniach 18 i 19 lutego 1997 r. w pomieszczeniach kilku przedsiębiorstw, w tym zakładów papierniczych Papeteries Mougeot SA (zwanymi dalej „Mougeot”), a w okresie od lipca do grudnia 1997 r. w spółce Sappi oraz w innych przedsiębiorstwach, w tym w Koehler i Arjo Wiggins Appelton plc (zwanym dalej „AWA”).
- 5 W 1999 r. Komisja, działając na podstawie art. 11 rozporządzenia nr 17, skierowała również żądania udzielenia informacji do szeregu przedsiębiorstw, w tym do: AWA, Mougeot, Divipy, Koehler i Copigraph SA (zwanym dalej „Copigraph”) będącej spółką zależną Bolloré. W pismach tych Komisja wezwała przedsiębiorstwa do przekazania informacji dotyczących ogłaszania przez nie podwyżek cen, ich wielkości sprzedaży, klientów, realizowanych przez te przedsiębiorstwa obrotów i ich spotkań z konkurentami.
- 6 W swoich odpowiedziach na te żądania udzielenia informacji AWA, Copigraph i inne przedsiębiorstwo przyznały się do udziału w wielostronnych spotkaniach kartelu, jakie odbywały się pomiędzy producentami papieru samokopiującego. Przekazały one w tym względzie Komisji różne dokumenty i informacje.
- 7 W dniu 14 kwietnia 1999 r. Mougeot nawiązała kontakt z Komisją i wyraziła gotowość podjęcia współpracy w toku dochodzenia zgodnie z komunikatem Komisji dotyczącym nienakładania grzywien lub obniżenia ich kwoty w sprawach dotyczących karteli (Dz.U. 1996, C 207, s. 4, zwanym dalej „komunikatem w sprawie współpracy”). Mougeot potwierdziła, że istniał kartel obejmujący ustalanie cen papieru samokopiującego, i przekazała Komisji informacje w przedmiocie struktury kartelu, a w szczególności informacje dotyczące różnych spotkań, w których jej przedstawiciele wzięli udział.

- 8 W dniu 26 lipca 2000 r. Komisja wszczęła postępowanie w sprawach zakończonych sporną decyzją i sporządziła pismo w sprawie przedstawienia zarzutów (zwane dalej „pismem w sprawie przedstawienia zarzutów”), które skierowała do 17 przedsiębiorstw, w tym do Copigraph, Bolloré, będącej spółką dominującą Copigraph, jak również do AWA, Divipy, Mougeot, Koehler i Sappi.
- 9 Wszystkie przedsiębiorstwa będące adresatami pisma w sprawie przedstawienia zarzutów, z wyjątkiem trzech spółek, przedstawiły swoje uwagi na piśmie w odpowiedzi na zarzuty podnoszone przez Komisję.
- 10 Przesłuchanie miało miejsce w dniach 8 i 9 marca 2001 r., a Komisja wydała sporną decyzję w dniu 20 grudnia 2001 r.
- 11 W art. 1 akapit pierwszy tejże decyzji Komisja stwierdza, że jedenaście przedsiębiorstw naruszyło art. 81 ust. 1 WE i art. 53 ust. 1 Porozumienia o Europejskim Obszarze Gospodarczym podpisanego w dniu 2 maja 1992 r. (Dz.U. 1994, L 1, s. 3), uczestnicząc w serii porozumień i uzgodnionych praktyk w sektorze papieru samokopiującego.
- 12 W art. 1 akapit drugi spornej decyzji Komisja stwierdza w szczególności, że AWA, Bolloré, Koehler, Sappi i trzy inne przedsiębiorstwa uczestniczyły w naruszeniu od stycznia 1992 r. do września 1995 r., Divipa od marca 1992 r. do stycznia 1995 r., a Mougeot od maja 1992 r. do września 1995 r.
- 13 W art. 2 spornej decyzji Komisja nakazała przedsiębiorstwom wymienionym w art. 1 tejże decyzji zakończenie naruszenia określonego w art. 1 — jeżeli jeszcze tego nie uczyniły — oraz powstrzymanie się w ramach prowadzonej przez nie działalności związanej z papierem samokopiującym od stosowania wszelkich porozumień lub uzgodnionych praktyk, których cel lub skutek byłby jednakowy lub podobny do celu lub skutku naruszenia.

¹⁴ Zgodnie z art. 3 akapit pierwszy rzeczony decyzji na przedsiębiorstwa, których dotyczyło postępowanie, nałożono zwłaszcza grzywny w następujących kwotach:

— AWA: 184,27 mln EUR;

— Bolloré: 22,68 mln EUR;

— Divipa: 1,75 mln EUR;

— Mougeot: 3,64 mln EUR;

— Koehler: 33,07 mln EUR;

— Sappi: 0 EUR.

Postępowanie przed Sądem i zaskarżony wyrok

- 15 Odrębnymi pismami złożonymi w sekretariacie Sądu w kwietniu 2002 r. Bolloré, AWA, Koehler, Divipa, a także pięć innych przedsiębiorstw, wniosły skargi o stwierdzenie nieważności spornej decyzji.
- 16 Zaskarżonym wyrokiem Sąd oddalił skargi wniesione między innymi przez Bolloré, Koehler i Divipę.

Żądania stron i postępowanie przed Trybunałem

- 17 Koehler wnosi do Trybunału o:
- tytułem żądania głównego — uchylenie zaskarżonego wyroku i stwierdzenie nieważności spornej decyzji;
 - tytułem żądania ewentualnego — obniżenie nałożonej na nią grzywny;
 - tytułem dalszego żądania ewentualnego — przekazanie sprawy Sądowi do ponownego rozpoznania w celu wydania orzeczenia zgodnie z oceną prawną wyrażoną w wyroku Trybunału, a w każdym razie,

- obciążenie Komisji kosztami postępowania przed Sądem i Trybunałem.

18 Bolloré wnosi do Trybunału o:

- uchylenie zaskarżonego wyroku;
- wydanie ostatecznego orzeczenia i stwierdzenie nieważności spornej decyzji lub w każdym razie o obniżenie nałożonej na nią grzywny;
- w wypadku gdyby Trybunał nie orzekł w niniejszej sprawie, Bolloré wnosi o wydanie postanowienia, że rozstrzygnięcie o kosztach nastąpi w orzeczeniu kończącym postępowanie w sprawie, a także o przekazanie sprawy Sądowi do ponownego rozpoznania zgodnie z wyrokiem Trybunału;
- obciążenie Komisji kosztami postępowania przez Sądem i Trybunałem.

19 Divipa wnosi do Trybunału o:

- uchylenie zaskarżonego wyroku w całości lub w części oraz o rozstrzygnięcie sprawy co do istoty lub przekazanie sprawy Sądowi do ponownego rozpoznania;

- uchylenie lub obniżenie nałożonej na nią grzywny;

- obciążenie Komisji kosztami postępowania przez Sądem i Trybunałem.

- 20 Komisja wnosi o oddalenie odwołań i obciążenie wnoszących odwołania kosztami postępowania.
- 21 Postanowieniem prezesa Trybunału z dnia 24 czerwca 2008 r. sprawy C-322/07 P, C-327/07 P i C-338/07 P zostały połączone do łącznego rozpoznania w procedurze ustnej i do wydania wyroku.

W przedmiocie odwołań

- 22 Celem zapewnienia jasności niektóre zarzuty podniesione przez wnoszące odwołania zostaną zbadane oddzielnie, a inne zostaną rozpoznane łącznie.

W przedmiocie zarzutu pierwszego, podniesionego przez Bolloré, opartego na naruszeniu prawa do obrony ze względu na brak spójności między pismem w sprawie przedstawienia zarzutów i sporną decyzją

- 23 W postępowaniu przed Sędem Pierwszej Instancji Bolloré twierdziła, że Komisja naruszyła w stosunku do niej prawo do obrony, ponieważ nie zapewniła jej w toku

postępowania administracyjnego możliwości zajęcia stanowiska w przedmiocie zarzutu opartego na jej samodzielnym i niezależnym udziale w kartelu.

24 W pkt 66–68 zaskarżonego wyroku Sąd przypominał orzecznictwo dotyczące poszanowania prawa do obrony oraz treści pisma w sprawie przedstawienia zarzutów, a następnie — w pkt 79 tegoż wyroku — orzekł, że skierowane do Bolloré pismo w sprawie przedstawienia zarzutów nie umożliwiło jej zapoznania się z zarzutem opartym na jej bezpośrednim udziale w naruszeniu ani nawet z okolicznościami faktycznymi, które Komisja przyjęła w spornej decyzji na poparcie tego zarzutu, tak że Bolloré — jak wynika to z jej odpowiedzi na pismo w sprawie przedstawienia zarzutów — nie mogła podjąć skutecznej obrony w toku postępowania administracyjnego przed tym zarzutem oraz w odniesieniu do tych okoliczności faktycznych.

25 W pkt 80 i 81 zaskarżonego wyroku Sąd dodał, co następuje:

„80 Należy jednakże podkreślić, że nawet jeżeli [sporna] decyzja zawiera nowe okoliczności faktyczne lub prawne, w przedmiocie których zainteresowane przedsiębiorstwa nie zostały wysłuchane, stwierdzone uchybienie skutkuje stwierdzeniem nieważności [tej] decyzji w tym zakresie wyłącznie wówczas, kiedy zarzuty te nie mogą być ustalone w sposób wystarczający pod względem prawnym na podstawie innych okoliczności przyjętych w decyzji, i w przedmiocie których zainteresowane przedsiębiorstwa miały okazję przedstawić swoje stanowisko [...]. Ponadto naruszenie prawa do obrony spółki Bolloré mogłoby mieć wpływ na ważność [spornej] decyzji w zakresie dotyczącym Bolloré jedynie wówczas, gdyby [rzeczona] decyzja opierała się wyłącznie na bezpośrednim uczestnictwie Bolloré w naruszeniu [...]. W tym przypadku nowy zarzut w [spornej] decyzji, oparty na bezpośrednim uczestnictwie Bolloré w działaniach kartelu, nie może bowiem zostać przyjęty, a więc przedsiębiorstwo to nie może być obciążone odpowiedzialnością za naruszenie.

81 Natomiast gdyby w trakcie badania istoty sprawy okazało się [...], że Komisja słusznie pociągnęła Bolloré do odpowiedzialności za uczestnictwo jej spółki zależnej Copigraph w kartelu, bezprawność działania ze strony Komisji nie wystarczałaby do uzasadnienia stwierdzenia nieważności [spornej] decyzji, ponieważ nie mogłaby ona w decydujący sposób wpłynąć na rozstrzygnięcie

instytucji [...]. Zgodnie bowiem z utrwalonym orzecznictwem jeśli pewne motywy decyzji same w sobie uzasadniają ją w sposób wystarczający pod względem prawnym, uchybienia, jakie mogły być popełnione w innych motywach tego aktu, nie mają w żadnym razie wpływu na jego sentencję [...].”

Argumentacja stron

- 26 W ramach swego odwołania Bolloré kwestionuje pkt 79–81 zaskarżonego wyroku i dzieli swój zarzut na dwie części.
- 27 W ramach pierwszej części tego zarzutu Bolloré twierdzi, że Sąd naruszył podstawową zasadę poszanowania prawa do obrony, ponieważ odmówił stwierdzenia nieważności spornej decyzji pomimo poczynionego ustalenia, że pismo w sprawie przedstawienia zarzutów było niekompletne. Bolloré opiera się zwłaszcza na kilku wyrokach Trybunału i Sądu z zakresu praktyk antykonkurencyjnych (wyroki Trybunału: z dnia 31 marca 1993 r. w sprawach połączonych 89/85, 104/85, 114/85, 116/85, 117/85 i od 125/85 do 129/85 Ahlström Osakeyhtiö i in. przeciwko Komisji, Rec. s. I-1307; z dnia 16 marca 2000 r. w sprawach połączonych C-395/96 P i C-396/96 P Compagnie maritime belge transports i in. przeciwko Komisji, Rec. s. I-1365; z dnia 2 października 2003 r. w sprawie C-176/99 P ARBED przeciwko Komisji, Rec. s. I-10687; a także wyrok Sądu z dnia 23 lutego 1994 r. w sprawach połączonych T-39/92 i T-40/92 CB i Europay przeciwko Komisji, Rec. s. II-49) oraz z zakresu prawa koncentracji (wyrok Sądu z dnia 22 października 2002 r. w sprawie T-310/01 Schneider Electric przeciwko Komisji, Rec. s. II-4071).
- 28 Komisja odpowiada, że jak stwierdził Sąd, podstawą spornej decyzji w wypadku Bolloré jest wyłącznie odpowiedzialność tejże spółki za działania jej spółki zależnej. Bolloré mogłaby dochodzić stwierdzenia nieważności rzeczony decyzji jedynie wówczas, gdy nie byłaby w stanie zrozumieć na podstawie pisma w sprawie przedstawienia zarzutów, że Komisja zamierzała przypisać jej odpowiedzialność za działania jej spółki zależnej.

- 29 Komisja dodaje, że przytoczone przez Bolloré orzecznictwo jest albo pozbawione znaczenia (ww. wyrok Trybunału w sprawach połączonych Ahlström Osaakeyhtiö i in. przeciwko Komisji; ww. wyrok Sądu w sprawach połączonych CB i Europay przeciwko Komisji), albo ilustruje zasadność sposobu rozumowania Sądu w zaskarżonym wyroku (ww. wyroki Trybunału: w sprawach połączonych Compagnie maritime belge transports i in. przeciwko Komisji; w sprawie ARBED przeciwko Komisji).
- 30 W ramach drugiej części zarzutu pierwszego Bolloré twierdzi, że Sąd naruszył podstawową zasadę poszanowania prawa do obrony, ponieważ uznał, że stwierdzone uchybienie nie miało wpływu na sentencję spornej decyzji. Zdaniem Bolloré orzecznictwo, na którym oparł się Sąd, jest pozbawione znaczenia dla sprawy. Po pierwsze, pierwsza grupa wyroków przywołanych w pkt 80 zaskarżonego wyroku dotyczy innej sytuacji niż sytuacja będąca przedmiotem niniejszego sporu w zakresie, w jakim odnosi się on do tego przedsięwzięcia. Nieścisłość w piśmie w sprawie przedstawienia zarzutów stwierdzona w tych wyrokach nie dotyczyła dokładnego ustalenia i wskazania zakresu odpowiedzialności, lecz jedynie zarzucanych zachowań. Po drugie, druga grupa wyroków, które również zostały przywołane w pkt 80 zaskarżonego wyroku, jest jeszcze bardziej odległa od sprawy, jako że owe wyroki dotyczą kontroli koncentracji i dziedziny pomocy państwa, a zatem oceny zgodności operacji co do istoty w ramach kontroli ex ante, podczas gdy niniejsza sprawa dotyczy kontroli a posteriori prawidłowości postępowania.
- 31 Bolloré kwestionuje też „podejście celowościowe” do prawa do obrony, które w jej opinii przyjął Sąd. Na gruncie prawnym podejście, zgodnie z którym stwierdzenie nieważności decyzji w razie naruszenia przepisu proceduralnego może mieć miejsce jedynie wtedy, gdy owo naruszenie faktycznie wywarło niekorzystny wpływ na interesy zainteresowanej strony, nie ma zastosowania w wypadku wszelkich uchybień proceduralnych; w szczególności takie podejście nie ma zastosowania w niniejszej sprawie. W rzeczywistości prawo Bolloré do obrony zostało w praktyce faktycznie naruszone, jako że nie została ona poinformowana o stawianych jej zarzutach.
- 32 Komisja podnosi, że dokonane przez Bolloré rozróżnienie między kontrolą ex ante a kontrolą a posteriori jest niejasne. Z orzecnictwa z zakresu kontroli koncentracji oraz pomocy państwa wynika zresztą, że naruszenie przepisów proceduralnych nie prowadzi automatycznie do wadliwości decyzji. Sąd zastosował jedynie w tradycyjny sposób wspólnotowe orzecznictwo z tej dziedziny.

33 Jeśli chodzi o kwestię, czy w niniejszym przypadku naruszenie prawa do obrony miało wpływ na sentencję spornej decyzji i na wysokość grzywny nałożonej na Bolloré, Komisja twierdzi, że ów argument jest niedopuszczalny, jako że stanowi on powtórzenie argumentu zaprezentowanego już przed Sądem, a w każdym razie jest on bezzasadny, ponieważ spółce tej przypisano odpowiedzialność za działania jej spółki zależnej, a mianowicie spółki Copigraph, a takie przypisanie nie jest przedmiotem sporu.

Ocena Trybunału

34 Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem poszanowanie prawa do obrony we wszelkich postępowaniach, które mogą doprowadzić do nałożenia sankcji, w szczególności grzywny lub okresowej kary pieniężnej, stanowi podstawową zasadę prawa wspólnotowego, którą należy respektować także w postępowaniu administracyjnym (wyrok z dnia 13 lutego 1979 r. w sprawie 85/76 Hoffmann-La Roche przeciwko Komisji, Rec. s. 461, pkt 9; ww. wyrok w sprawie ARBED przeciwko Komisji, pkt 19).

35 Tak więc rozporządzenie nr 17 stanowi, że stronom wysła się pismo w sprawie przedstawienia zarzutów, które winno przedstawiać w jasny sposób wszystkie istotne okoliczności, na których Komisja opiera się na tym etapie postępowania. Takie pismo w sprawie przedstawienia zarzutów stanowi gwarancję proceduralną podstawowej zasady prawa wspólnotowego, która wymaga poszanowania prawa do obrony w ramach każdego postępowania (zob. podobnie wyrok z dnia 7 czerwca 1983 r. w sprawach połączonych od 100/80 do 103/80 Musique Diffusion française i in. przeciwko Komisji, Rec. s. 1825, pkt 10).

36 Zasada ta wymaga w szczególności, by pismo w sprawie przedstawienia zarzutów skierowane przez Komisję do przedsiębiorstwa, na które zamierza ona nałożyć sankcję za naruszenie reguł konkurencji, zawierało istotne okoliczności uwzględnione przeciw temu przedsiębiorstwu, takie jak zarzucane mu czyny, ich kwalifikacja oraz dowody, na których opiera się Komisja, tak by owo przedsiębiorstwo mogło skutecznie przedstawić swe argumenty w ramach postępowania administracyjnego wszczętego przeciwko niemu (zob. podobnie wyroki: z dnia 15 lipca 1970 r. w sprawie 41/69 ACF

Chemiefarma przeciwko Komisji, Rec. s. 661, pkt 26; z dnia 3 lipca 1991 r. w sprawie C-62/86 AKZO przeciwko Komisji, Rec. s. I-3359, pkt 29; ww. wyrok w sprawach połączonych Ahlström Osakeyhtiö i in. przeciwko Komisji, pkt 135; a także ww. wyrok w sprawie ARBED przeciwko Komisji, pkt 20).

- 37 Tak oto owa zasada wyklucza możliwość uznania za zgodną z prawem decyzji, w której Komisja nakłada na przedsiębiorstwo grzywnę w dziedzinie konkurencji, nie poinformowawszy go wcześniej o stawianych mu zarzutach.
- 38 Mając na uwadze znaczenie pisma w sprawie przedstawienia zarzutów, powinno ono jednoznacznie określać osobę prawną, na którą mogą zostać nałożone grzywny, oraz powinno być skierowane do tej osoby (zob. ww. wyrok w sprawach połączonych Compagnie maritime belge transports i in. przeciwko Komisji, pkt 143, 146; ww. wyrok w sprawie ARBED przeciwko Komisji, pkt 21).
- 39 Ważne jest również, to, że pismo w sprawie przedstawienia zarzutów wskazuje, w jakim charakterze występuje przedsiębiorstwo, któremu przypisuje się zarzucane czyny.
- 40 Tymczasem w niniejszej sprawie, jak wskazał Sąd w pkt 72 i 77 zaskarżonego wyroku, w piśmie w sprawie przedstawienia zarzutów Komisja zamierzała przypisać Bolloré naruszenie zarzucane jej z racji odpowiedzialności, jaką ponosiła w okresie trwania naruszenia jako spółka dominująca, do której należało 100% kapitału Copigraph, za udział Copigraph w kartelu. Bolloré nie mogła przewidzieć na podstawie treści pisma w sprawie przedstawienia zarzutów, że Komisja zamierzała przypisać jej naruszenie w spornej decyzji również z uwagi na jej osobisty i bezpośredni udział w działaniach kartelu.
- 41 Tak więc Sąd słusznie uznał w pkt 79 zaskarżonego wyroku, że pismo w sprawie przedstawienia zarzutów nie umożliwiło Bolloré zapoznania się z zarzutem opartym na takowym udziale ani nawet z okolicznościami faktycznymi, które Komisja przyjęła w spornej decyzji na poparcie tego zarzutu, tak że przedsiębiorstwo to nie mogło podjąć skutecznej obrony w toku postępowania administracyjnego przed tym zarzutem oraz w odniesieniu do tych okoliczności faktycznych.

- 42 Tymczasem w pkt 80 i 81 zaskarżonego wyroku Sąd uznał, że stwierdzone uchybienie skutkuje stwierdzeniem nieważności spornej decyzji wyłącznie wówczas, gdy twierdzenia Komisji nie mogą zostać wykazane w sposób wystarczający pod względem prawnym na podstawie innych okoliczności przyjętych w tej decyzji, w przedmiocie których zainteresowane przedsiębiorstwa miały okazję przedstawić swoje stanowisko. Sąd dodał, że gdyby w trakcie badania istoty sprawy miało się okazać, że Komisja słusznie pociągnęła Bolloré do odpowiedzialności za udział jej spółki zależnej Copigraph w kartelu, bezprawność działania ze strony Komisji nie wystarczałaby do uzasadnienia stwierdzenia nieważności rzeczonyj decyzji, ponieważ nie mogłaby ona wpłynąć w decydujący sposób na jej sentencję.
- 43 Rozważania te skłoniły Sąd, po zbadaniu istoty sprawy, do uznania w pkt 150 zaskarżonego wyroku, że Bolloré ponosi odpowiedzialność za zachowanie o znamionach naruszenia swej spółki zależnej, niezależnie od bezpośredniego uczestnictwa spółki dominującej, oraz do utrzymania w mocy w tymże wyroku spornej decyzji w zakresie, w jakim zobowiązuje Bolloré do zapłaty grzywny nałożonej przez Komisję, bez względu na fakt, iż prawo do obrony tej spółki zostało naruszone w istotnym zakresie.
- 44 Tymczasem fakt, iż Komisja uznała w spornej decyzji, że Bolloré ponosi odpowiedzialność z tytułu swojego udziału w charakterze spółki dominującej Copigraph, poza osobistym udziałem tej spółki dominującej, nie wyklucza możliwości, że wspomniana decyzja opiera się na zachowaniach, w przedmiocie których Bolloré nie była w stanie zaprezentować swej obrony.
- 45 Tak więc Sąd naruszył prawo, ponieważ nie wyciągnął żadnych konsekwencji prawnych ze swej decyzji, iż prawo do obrony Bolloré zostało naruszone. Należy zatem uznać, że zarzut pierwszy podniesiony przez Bolloré na poparcie jej odwołania jest zasadny.
- 46 Ponieważ ów zarzut jest zasadny, należy uchylić zaskarżony wyrok w zakresie, w jakim dotyczy Bolloré, bez konieczności badania pozostałych podniesionych przez nią zarzutów.

- 47 Zgodnie z art. 61 akapit pierwszy statutu Trybunału Sprawiedliwości, jeśli odwołanie jest zasadne i Trybunał uchyla orzeczenie Sądu, może on wydać ostateczne orzeczenie w sprawie, jeśli stan postępowania na to pozwala. Taka sytuacja ma miejsce w niniejszej sprawie.
- 48 Z pkt 34–46 niniejszego wyroku wynika, że skarga jest zasadna i że należy stwierdzić nieważność spornej decyzji w zakresie, w jakim dotyczy ona Bolloré.

W przedmiocie zarzutu pierwszego podniesionego przez Divipę, dotyczącego jej udziału w naruszeniu

- 49 Divipa zaprzecza, że brała udział w spotkaniach w dniu 5 marca 1992 r. i w dniu 19 października 1994 r. poświęconych rynkowi hiszpańskiemu i że brała udział w kartelu na rynku europejskim. Divipa dzieli swój zarzut dotyczący wspomnianego udziału na trzy części, które należy kolejno zbadać.

W przedmiocie pierwszej części zarzutu pierwszego podniesionego przez Divipę, dotyczącej jej udziału w spotkaniu w dniu 5 marca 1992 r.

- 50 Divipa twierdzi przede wszystkim, że Sąd przeinaczył treść notatki sporządzonej przez pracownika Sappi w dniu 9 marca 1992 r., jako że ani nie uwzględnił, ani nie wspomniał w zaskarżonym wyroku o fragmencie tej notatki, w którym wskazano, że Sappi dowiedziała się o cenach stosowanych przez Divipę za pośrednictwem klientów, a nie bezpośrednio od niej. Zdaniem Divipy nielogiczne jest, aby przedsiębiorstwo, które uczestniczyło podobno w spotkaniu kartelu, na którym omawiano kwestię cen, nie poinformowało samo o swych cenach bezpośrednio podczas tego spotkania. Udział Divipy w spotkaniu w dniu 5 marca 1992 r. nie został więc wykazany.

- 51 Komisja odpowiada, że każdy dokument winien zostać zbadany łącznie z innymi dowodami w sprawie. Ponieważ Komisja i Sąd są zobowiązane do przeprowadzenia całościowego badania, argument, że konkretny dokument nie stanowi dowodu na pewien fakt, jest skazany na niepowodzenie, jeżeli akta sprawy zawierają inne dokumenty pozwalające na dostarczenie takiego dowodu. Divipa nie podała w wątpliwość wartości dowodowej oświadczeń AWA i Sappi ani ich interpretacji dokonanej przez Sąd. W każdym razie Komisja podkreśla zwłaszcza, że pracownik Sappi twierdzi jedynie w teże notatce, iż Divipa nie podwyższyła cen, i że wiedział on o tym fakcie, ponieważ klient wysłał mu wcześniej listę cen. Normalne jest, że przedsiębiorstwo, które nie przestrzega cen uzgodnionych w ramach kartelu, nie informuje o tym pozostałych uczestników, ale nie oznacza to, iż nie bierze ono udziału w tym kartelu. Poza tym logiczne jest, że przedsiębiorstwa uczestniczące w kartelu prowadzą jego monitoring i że potępiają te spośród siebie, które nie przestrzegają wspólnych ustaleń.
- 52 Należy przypomnieć w tym względzie, że Trybunał nie jest właściwy do ustalania okoliczności faktycznych ani też zasadniczo do badania dowodów, które Sąd dopuścił na poparcie tych okoliczności. Jeśli zatem dowody te uzyskano w prawidłowy sposób, przy poszanowaniu ogólnych zasad prawa i wymogów proceduralnych dotyczących ciężaru dowodu i postępowania dowodowego, wyłącznie do Sądu należy ocena, jaką wagę należy przywiązywać do przedstawionych mu dowodów. Dlatego z wyłączeniem przypadków przeinaczenia tych dowodów ocena ta nie stanowi zagadnienia prawnego, które jako takie poddane jest kontroli Trybunału (zob. w szczególności wyroki: z dnia 6 kwietnia 2006 r. w sprawie C-551/03 P General Motors przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. I-3173, pkt 52; z dnia 22 maja 2008 r. w sprawie C-266/06 P Evonik Degussa przeciwko Komisji, pkt 73; z dnia 18 grudnia 2008 r. w sprawach połączonych C-101/07 P i C-110/07 P Coop de France bétail et viande i in. przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. I-10193, pkt 59).
- 53 Przeinaczenie faktów i dowodów przedstawionych Sądowi musi w oczywisty sposób wynikać z akt sprawy bez konieczności dokonywania nowej oceny tychże elementów (zob. w szczególności ww. wyroki: w sprawie General Motors przeciwko Komisji, pkt 54; w sprawie Evonik Degussa przeciwko Komisji, pkt 74; w sprawach połączonych Coop de France bétail et viande i in. przeciwko Komisji, pkt 60).

54 Należy zaznaczyć, że Sąd uznał, iż Divipa wzięła udział w spotkaniu w dniu 5 marca 1992 r., stwierdziwszy wcześniej w pkt 162–164, 171, 192, 194 i 197 zaskarżonego wyroku, co następuje:

„162 Po pierwsze, Sappi przyznała się do uczestniczenia w spotkaniach kartelu obejmującego rynek hiszpański od lutego 1992 r. i dostarczyła w tym zakresie różnych informacji. W swojej odpowiedzi z dnia 18 maja 1999 r. przesłanej do Komisji [...] Sappi wspomina o różnych spotkaniach kartelu, dotyczących rynku hiszpańskiego, jakie odbyły się w dniach 17 i 27 lutego 1992 r., 30 września i 19 października 1993 r. oraz 3 maja i 29 czerwca 1994 r. Co się tyczy okresu od 1993 r. do 1995 r., jeden z pracowników Sappi oświadczył [...], że brał udział w sześciu czy siedmiu spotkaniach w Barcelonie [Hiszpania] wraz z innymi dostawcami. Spotkania takie odbywały się cztery lub pięć razy w roku. Miał w nich uczestniczyć po raz pierwszy 19 października 1993 r. i ostatni raz w 1995 r. Jego zdaniem, celem tych spotkań było ustalenie cen na rynku hiszpańskim. Spotkania trwały około dwóch godzin i kończyły się zasadniczo podjęciem decyzji o procentowej podwyżce cen. W spotkaniach uczestniczyły Copigraph [...] Koehler [...] i Divipa. Fragmenty oświadczeń Sappi, jakie znajdują się w różnych dokumentach, stanowią część dokumentów załączonych do pisma w sprawie przedstawienia zarzutów, by umożliwić dostęp do nich wszystkim skarżącym. Komisja dostarczyła je również Sądowi.

163 Po drugie, AWA przyznała się do uczestniczenia w wielostronnych spotkaniach w ramach kartelu pomiędzy producentami papieru samokopiującego i przekazała Komisji listę spotkań, jakie konkurenci odbyli w okresie od 1992 r. do 1998 r. W dokumencie nr 7828, będącym fragmentem odpowiedzi z dnia 30 kwietnia 1999 r. skierowanej przez AWA do Komisji, znajduje się ogólne wyjaśnienie AWA dotyczące organizacji wielu spotkań, odbywających się głównie w Lizbonie [Portugalia] oraz w Barcelonie w okresie od 1992 r. do 1994 r., w których, jej zdaniem, uczestniczyli przedstawiciele [...] Divip[y] lub niektórych [...] przedsiębiorstw [...].

164 Następnie, w swojej odpowiedzi na pismo w sprawie przedstawienia zarzutów, AWA dostarczyła listę »niestosownych« spotkań, które miały miejsce pomiędzy konkurentami. AWA twierdzi, iż przyczyniła się do ustalenia, iż spotkania te miały miejsce. Co się tyczy wyłącznie rynku hiszpańskiego, lista ta wymienia spotkania odbyte w dniu 17 lutego i 5 marca 1992 r., 30 września 1993 r., 3 maja, 29 czerwca i 19 października 1994 r. Lista ta [...] nie wymienia przedsiębiorstw biorących

udział w tych spotkaniach. Ani Divipa [...], ani żadna inna skarżąca nie uznały tej listy za dokument obciążający, do którego nie miały dostępu lub co do którego nie złożyły wniosku o dostęp.

[...]

- 171 Notatka z dnia 9 marca 1992 r. [...], sporządzona przez pracownika hiszpańskiego Sappi w Sappi Europe, pomimo iż nie ma formy sprawozdania ze spotkania, szczegółowo przedstawia zachowanie wymienionych przedsiębiorstw, w tym Divip[y]. Mowa jest o podwyżce cen w wysokości 10 hiszpańskich pesetów (ESP), jako o docelowej podwyżce ustalonej przez dystrybutorów, która nie została w całości zrealizowana. Autor notatki stwierdza, że Divipa w ogóle nie podniosła swoich cen. Jego zdaniem jest oczywiste, że Sappi Europe nie może podnieść cen, jeżeli inni dostawcy ich nie podniosą. [...]

[...]

- 192 [J]ak wynika z oświadczeń złożonych przez AWA, wymienionych w pkt 163 powyżej, Divipa uczestniczyła w spotkaniach dotyczących rynku hiszpańskiego, które odbywały w okresie od 1992 r. do 1994 r., lub co najmniej w niektórych z nich. [...]

[...]

- 194 Okoliczność, na którą powołuje się Divipa, iż w swojej odpowiedzi z dnia 18 maja 1999 r. Sappi nie wspomniała o odbyciu spotkania dotyczącego rynku hiszpańskiego w dniu 19 października 1994 r., tłumaczy się faktem, że Sappi nie uczestniczyła w tym spotkaniu, co potwierdza lista jego uczestników sporządzona

przez Mougeot. W każdym razie okoliczność ta nie jest w stanie podważyć zbioru zgodnych poszlak potwierdzających odbycie tego spotkania i uczestnictwo w nim przedsiębiorstwa Divipa.

[...]

197 Co się tyczy uczestnictwa Divipy w kartelu od marca 1992 r., wynika ono przede wszystkim z oświadczeń AWA, wymienionych w pkt 163 i 192 powyżej. Oświadczenia te ponadto są poparte wzmianką Divip[y] w notatce z dnia 9 marca 1992 r., powołaną w pkt 171 powyżej [...].

55 Z lektury przytoczonych punktów zaskarżonego wyroku wynika, że Sąd dokonał ustaleń na podstawie szeregu okoliczności faktycznych i poszlak, a przede wszystkim na podstawie oświadczeń AWA oraz notatki z dnia 9 marca 1992 r. sporządzonej przez pracownika Sappi, a z analizy dokumentów nie wynika, by Sąd dokonał nieprawidłowych ustaleń faktycznych.

56 Taka nieprawidłowość nie wypływa też z faktu, iż Sąd nie wspomniał, że informacje dotyczące cen stosowanych przez Divipę, które przedstawiono podczas tego spotkania, opierały się na danych przekazanych przez klientów tego przedsiębiorstwa, a nie przez nie same. Jak wskazał rzecznik generalny w pkt 165 swej opinii, owo pominięcie nie dowodzi tego, że Sąd popełnił błąd w analizie odnośnie do udziału Divipy w spotkaniu w dniu 5 marca 1992 r.

57 Dlatego też pierwsza część zarzutu pierwszego podniesionego przez Divipę na poparcie jej odwołania winna zostać uznana za bezzasadną.

W przedmiocie drugiej części zarzutu pierwszego podniesionego przez Divipę, dotyczącej jej udziału w spotkaniu w dniu 19 października 1994 r.

- 58 Divipa twierdzi, że oświadczenia Mougeot, na których Sąd oparł się, by uzasadnić zarzucany jej udział w spotkaniu w dniu 19 października 1994 r., zostały złożone po zaistnieniu zdarzeń, aby móc się powołać na komunikat w sprawie współpracy. Tymczasem z orzecznictwa wynika, że jeśli przedsiębiorstwo, przeciwko któremu prowadzone jest postępowanie w sprawie jego udziału w kartelu, składa oświadczenie, którego prawdziwość jest kwestionowana przez szereg innych przedsiębiorstw, przeciwko którym również prowadzi się postępowanie w sprawie takiego udziału, nie można uznać, że owo oświadczenie stanowi wystarczający dowód na istnienie naruszenia popełnionego przez te inne przedsiębiorstwa, jeżeli nie jest ono poparte innymi dowodami.
- 59 Sąd przeinaczył dowody, opierając się głównie na swym orzecznictwie, by zarzucić Divipie uczestnictwo w tymże spotkaniu, co stanowi oczywiste naruszenie zasady rzetelnego procesu i rażący błąd w kwalifikacji okoliczności faktycznych.
- 60 Komisja podnosi, że odpowiadając na żądanie udzielenia informacji, również AWA wymieniła Divipę jako uczestnika kartelu w 1994 r. Ponieważ Divipa nie uważa, że Sąd dopuścił się błędu przy ocenie tej odpowiedzi, część zarzutu dotycząca spotkania w dniu 19 października 1994 r. jest bezskuteczna. W każdym razie nie zarzuca się Sądowi błędnej interpretacji oświadczeń złożonych przez Mougeot. Ponadto Sąd uwzględnił okoliczność, że omawiane oświadczenia zostały złożone po zaistnieniu zdarzeń będących przedmiotem niniejszego sporu.
- 61 W tym względzie nie wydaje się też, by Sąd przeinaczył okoliczności faktyczne w odniesieniu do udziału Divipy w spotkaniu w dniu 19 października 1994 r.

62 Podobnie jak przy analizie, jaką Sąd przeprowadził odnośnie do spotkania w dniu 5 marca 1992 r., po dokonaniu ustaleń na podstawie zbioru kilku poszlak uznał on, że Divipa uczestniczyła w spotkaniu w dniu 19 października 1994 r.

63 Jak wynika z pkt 163, 164 i 192 zaskarżonego wyroku, Sąd uwzględnił oświadczenia złożone przez AWA, które nie są zresztą kwestionowane przez Divipę. W pkt 165 i 166 zaskarżonego wyroku stwierdził on poza tym, co następuje:

„165 [...] [W] swoich wyjaśnieniach z dnia 14 kwietnia 1999 r. [...] Mougeot, która również przyznała się do uczestniczenia w wielostronnych spotkaniach kartelu producentów papieru samokopiującego, wymienia liczne spotkania i wylicza dla poszczególnych spotkań ich przedmiot, treść oraz osoby, które w nich uczestniczyły. Wśród tych spotkań wymienia spotkanie dotyczące rynku hiszpańskiego, które odbyło się w dniu 19 października 1994 r. i w którym, według wyjaśnień Mougeot, uczestniczyło po jednym przedstawicielu Copigraph, [...], Divip[y], [...], Koehler, AWA i Mougeot. [...]

166 Bez wątpienia, wyjaśnienia Mougeot nastąpiły po zaistnieniu omawianych zdarzeń i zostały one przedstawione w celu zastosowania względem tej spółki komunikatu w sprawie współpracy. Nie mogą jednak zostać uznane za pozbawione wartości dowodowej. Oświadczenia sprzeczne z interesem oświadczającego należy bowiem z zasady postrzegać jako dowody szczególnie wiarygodne [...]”.

64 Sąd dokonał niezależnej oceny wszystkich okoliczności faktycznych, uwzględniając wartość dowodową różnych poszlak znajdujących się w jego dyspozycji, które nie podlegają kontroli Trybunału, i nie ma podstaw, by uznać, że owa ocena opiera się na ewidentnie błędnym rozumieniu dowodów z dokumentów.

65 Dlatego też druga część zarzutu pierwszego podniesionego przez Divipę na poparcie jej odwołania winna zostać uznana za bezzasadną

W przedmiocie trzeciej części zarzutu pierwszego podniesionego przez Divipę, dotyczącej jej udziału w kartelu na rynku europejskim

66 Divipa twierdzi, że Sąd przeinaczył i pominął pewne dowody. Podkreśla ona, że nie jest producentem papieru samokopiującego, a trudni się jedynie sprzedażą na rynku krajowym, że jest jedynym przedsiębiorstwem nieprowadzącym działalności produkcyjnej, któremu zarzucono udział w pewnych spotkaniach na rynku krajowym, i że nie należy w Hiszpanii do żadnej sieci dystrybucyjnej wielkich europejskich producentów papieru samokopiującego. Żaden dokument nie wskazuje na to, że w trakcie spotkań, w których miałyby ona uczestniczyć, mówiono o istnieniu planu tajnego porozumienia o szerszym zasięgu.

67 Komisja twierdzi po pierwsze, że nie była zobowiązana do wykazania, iż Divipa wiedziała o istnieniu kartelu o szerszym zasięgu, a jedynie do wykazania, że Divipa „winna była o tym wiedzieć”. Po drugie, spółka ta nie wskazała punktów argumentacji Sądu, w których miał się on dopuścić przeinaczenia okoliczności faktycznych. Po trzecie, fakt, iż Divipa jest obecna jedynie na rynku krajowym, nie wyklucza założenia, że „winna była wiedzieć” o tym, że istniał kartel o szerszym zasięgu. Po czwarte, ponieważ istniały poszlaki wskazujące, że rzeczona spółka mogła zostać poinformowana o europejskim wymiarze kartelu, Sąd nie mógł ich pominąć. Wreszcie z notatki sporządzonej przez Mougeot po spotkaniu w dniu 19 października 1994 r. wynika, że podczas tego spotkania wspomniano o „wielkościach sprzedaży AEMCP [Association des producteurs européens de papier autocopiant — stowarzyszenia europejskich producentów papieru samokopiującego] zapowiadanych dla Hiszpanii”, co dowodzi tego, że uczestnicy spotkania zdawali sobie sprawę z europejskiego wymiaru kartelu.

68 Jak już przypomniano w pkt 52 niniejszego wyroku, Trybunał nie jest właściwy do ustalania okoliczności faktycznych ani też zasadniczo do badania dowodów, które Sąd dopuścił na poparcie tych okoliczności, z wyłączeniem przypadków przeinaczenia tych dowodów.

- 69 Trybunał nie jest zatem właściwy do zbadania trzeciej części zarzutu pierwszego podniesionego przez Divipę, jako że nie zmierza ona do wykazania, że Sąd przeinaczył okoliczności faktyczne, ale do udowodnienia, iż Sąd — niesłusznie — nie uwzględnił pewnych okoliczności faktycznych, by dojść do wniosku, że przedsiębiorstwo to nie brało udziału w kartelu na rynku europejskim.
- 70 Należy więc odrzucić trzecią część zarzutu pierwszego jako niedopuszczalną.
- 71 Z powyższych rozważań wynika, że zarzut pierwszy podniesiony przez Divipę, dotyczący jej udziału w naruszeniu winien zostać oddalony.

W przedmiocie zarzutu drugiego podniesionego przez Divipę, dotyczącego twierdzenia, że Sąd oparł się na zwykłych poszlakach

Argumentacja stron

- 72 Divipa powołuje się na art. 6 ust. 2 europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności podpisanej w Rzymie w dniu 4 listopada 1950 r. (zwanej dalej „EKPC”) oraz podnosi naruszenie zasady domniemania niewinności. Divipa wskazuje, że brak jest bezpośredniego dowodu na jej udział w spotkaniach w dniu 5 marca 1992 r. i w dniu 19 października 1994 r. oraz na jej udział w kartelu na szczeblu europejskim. Sąd naruszył w tym względzie dwie podstawowe przesłanki. Po pierwsze, związek przyczynowy między poszlakami a okolicznościami faktycznymi składającymi się na naruszenie nie został dostatecznie uzasadniony, a po drugie, w razie istnienia wątpliwości należy je zbadać, a w przypadku niemożności wyjaśnienia owych wątpliwości powinny one przemawiać na korzyść danej osoby.

73 Komisja twierdzi zwłaszcza, że zarzut drugi podniesiony przez Divipę na poparcie jej odwołania jest ewidentnie niedopuszczalny, jako że nie zostały wskazane fragmenty zaskarżonego wyroku będące przedmiotem negatywnej oceny, ani poszlaki, domniemanie czy okoliczności faktyczne, o których mowa.

Ocena Trybunału

74 Twierdząc, że Sąd — niesłusznie — nie uwzględnił uwag Divipy popartych jej pismami, by wyjaśnić zakres poszlak, na których oparł się, spółka ta wnosi tak naprawdę do Trybunału o przeprowadzenie nowego badania poczynionej przez Sąd oceny okoliczności faktycznych, poszlak oraz innych przekazanych mu informacji.

75 Jak już przypomniano w pkt 52 niniejszego wyroku, Trybunał nie jest właściwy do przeprowadzenia takiego badania, z wyłączeniem przypadków przeinaczenia okoliczności faktycznych, ponieważ ocena tych okoliczności należy wyłącznie do Sądu.

76 Zarzut drugi podniesiony przez Divipę na poparcie jej odwołania jest zatem niedopuszczalny.

W przedmiocie zarzutu drugiego podniesionego przez Koehler, dotyczącego czasu trwania naruszenia

Argumentacja stron

— Argumentacja Koehler

- 77 Koehler twierdzi, że Sąd zbadał dowody w niewystarczający sposób i przeinaczył je. Jej zdaniem Sąd doszedł do błędnych wniosków, jeśli chodzi o czas trwania udziału tego przedsiębiorstwa w naruszeniu. Koehler dzieli swój zarzut na dwie części, które obejmują szereg argumentów.
- 78 Jeśli chodzi o pierwszą część tego zarzutu, dotyczącą domniemywanych spotkań kartelu w ramach AEMCP przed wrześniem lub październikiem 1993 r., Komisja oparła się na trzech rodzajach dowodów, a mianowicie na oświadczeniach Mougeot, zeznaniu pracownika Sappi oraz dowodach potwierdzających organizowanie krajowych lub regionalnych spotkań tego kartelu.
- 79 Koehler podnosi przede wszystkim, że pismo Mougeot z dnia 14 kwietnia 1999 r. nie zawiera żadnego potwierdzenia spotkań kartelu w okresie przed październikiem 1993 r. Sąd stwierdził ponadto w pkt 279 zaskarżonego wyroku, że nie wykazano, iż kartelowe porozumienia cenowe zostały zawarte po styczniu 1992 r., a zatem przed październikiem 1993 r. Wywody Sądu dotyczące domniemywanych porozumień cenowych w ramach oficjalnych spotkań AEMCP przed październikiem 1993 r. są niewystarczające i zawierają wewnętrznie sprzeczne uzasadnienie, co stanowi naruszenie prawa. Co więcej, Sąd naruszył zasadę domniemania niewinności, usiłując dostrzec w oświadczeniach złożonych przez Mougeot uznanie naruszenia w okresie przed październikiem 1993 r.

- 80 Koehler twierdzi następnie, że z zeznania pracownika Sappi nie wynika, w jakim okresie odbywały się spotkania kartelu. Sąd nie może utrzymywać, iż nie prezentując „przeciwego twierdzenia”, pracownik ten chciał potwierdzić w sposób dorozumiany, że naruszenie rozpoczęło się przed wrześniem 1993 r. Sąd przeinaczył zatem treść zeznania tego pracownika. Stanowi to naruszenie prawa do rzetelnego procesu, przewidzianego w art. 6 EKPC, a także w art. 47 akapit drugi Karty praw podstawowych Unii Europejskiej proklamowanej w Nicei w dniu 7 grudnia 2000 r. (Dz.U. C 364, s. 1).
- 81 Koehler twierdzi wreszcie, że nie można uznać za wiarygodne zeznań skruszonego świadka, chyba że są one poparte innymi dowodami. W niniejszym sporze brak jest jednak dowodów potwierdzających takie zeznania.
- 82 Jeśli chodzi o drugą część zarzutu drugiego podniesionego przez Koehler, dotyczącą udziału tej spółki w krajowych lub regionalnych spotkaniach kartelu przed październikiem 1993 r., Sąd przeinaczył dowody mające umożliwić wykazanie tegoż udziału.
- 83 Jeśli chodzi o spotkanie dotyczące rynku hiszpańskiego, które odbyło się w dniu 17 lutego 1992 r., Sąd bezzasadnie przyjął, że Koehler wzięła udział w tym spotkaniu, ponieważ pracownik Sappi wspomina w swej notatce z dnia 17 lutego 1992 r. jedynie o spotkaniu „zainteresowanych stron”, bez podania ich nazw. Sąd nie wyjaśnił w szczególności sposób powodów, z jakich Koehler miała uczestniczyć w porozumieniu.
- 84 Jeśli chodzi o spotkanie dotyczące rynku hiszpańskiego, które odbyło się w dniu 5 marca 1992 r., Sąd oparł się zwłaszcza na uwagach przekazanych przez AWA w odpowiedzi na pismo w sprawie przedstawienia zarzutów postawionych temu przedsiębiorstwu, by uznać, że Koehler uczestniczyła w tym spotkaniu. Tymczasem owe uwagi nie zostały przekazane Koehler, w związku z czym Sąd naruszył prawo do obrony tego przedsiębiorstwa.

85 Jeśli chodzi o spotkania dotyczące rynku francuskiego, które odbyły się wiosną 1992 r. i 1993 r., Koehler twierdzi, iż nie istnieje żaden dowód na to, że jej pracownik udał się do Paryża, by wziąć udział w spotkaniu kartelu wiosną 1993 r. Wywody, jakie Sąd poczynił w tym względzie, są na tyle niejasne, że nie mogą czynić zadość obowiązkowi uzasadnienia. W każdym razie Sąd nigdzie nie stwierdził, że wiosną 1992 r. Koehler uczestniczyła w spotkaniu dotyczącym rynku francuskiego.

86 Jeśli chodzi o spotkanie dotyczące rynku hiszpańskiego, które odbyło się w dniu 16 lipca 1992 r., udział Koehler w tym spotkaniu nie został wykazany — wbrew temu, co orzekł Sąd — w szczególności dlatego, że AWA nie potwierdziła wyraźnie udziału Koehler.

— Odpowiedź Komisji

87 Komisja uważa, że Koehler nie powołuje się na przeinaczenie dowodów, ale usiłuje podważyć ocenę okoliczności faktycznych poczynioną przez Sąd. Ów zarzut jest zatem niedopuszczalny.

88 Jeśli chodzi o pierwszą część zarzutu dotyczącą spotkań kartelu w ramach AEMCP przed październikiem 1993 r., kwestia, czy treść pisma Mougeot jest jasna, czy też nie, jest kwestią interpretacji i oceny dowodów, która podlega wyłącznej właściwości Sądu. Sąd nie uznał, że Mougeot potwierdziła istnienie naruszenia w okresie przed dniem 1 października 1993 r.

89 Ponadto uzasadnienie zaskarżonego wyroku nie jest wewnętrznie sprzeczne ani niewystarczające. Sąd nie stwierdził w pkt 279 tegoż wyroku, że „nie wykazano”, iż kartelowe porozumienia cenowe zostały zawarte w ramach spotkań AEMCP po

styczniu 1992 r., ale wyjaśnił po prostu, że same oświadczenia Sappi nie są wystarczające, by dokładnie określić moment, od którego rzeczony spotkania mogą być uznawane za spotkania kartelu. Punkt 308 tegoż wyroku opiera się na szeregu dowodów, które w przeważającej części nie są kwestionowane przez Koehler, a fakt, iż Sąd nie określa spotkań, w ramach których zawarto kartelowe porozumienia cenowe na szczeblu europejskim, nie czyni jego uzasadnienia niewystarczającym. Poza tym skoro owo przedsiębiorstwo wzięło udział we wszystkich spotkaniach AEMCP, które odbyły się w rozpatrywanym okresie, w jego przypadku nie ma znaczenia ustalenie, podczas których konkretnie spotkań dał o sobie znać kartelowy charakter systemu.

- 90 Zdaniem Komisji, Sąd w pełni uwzględnił domniemanie niewinności, jako że zbadał, czy domniemywane zachowanie mogło opierać się na jednym środku dowodowym lub czy ów środek stanowił tylko poszlakę wymagającą uzupełnienia i potwierdzenia przez inne poszlaki.
- 91 Jeśli chodzi o oświadczenia pracownika Sappi, Komisja nie zgadza się z twierdzeniem, że zostały one przeinaczone. Sąd stwierdził w pkt 270 zaskarżonego wyroku, że ów pracownik w ogóle nie wskazał, do jakiego okresu odnoszą się jego słowa, i jeśli Sąd uznał, że słowa te obejmują okres poprzedzający oraz okres następujący po październiku 1993 r., to jest to wynikiem oceny dowodów, która należy do jego właściwości. Oświadczenia Sappi znajdują ponadto potwierdzenie w innych dowodach, które zostały wymienione w pkt 261–307 zaskarżonego wyroku.
- 92 Co się tyczy drugiej części zarzutu drugiego podniesionego przez Koehler, dotyczącej krajowych lub regionalnych spotkań kartelu przed październikiem 1993 r., Komisja uważa przede wszystkim, że gdyby Trybunał nie przychylił się do argumentów podniesionych przez to przedsiębiorstwo w przedmiocie spotkań AEMCP, jego argumentacja byłaby nieważna. Ustalenia w tym względzie wystarczą, by przypisać zainteresowanym przedsiębiorstwom naruszenie w rozpatrywanym okresie. Ponadto skoro Koehler nie kwestionuje ustaleń Sądu w przedmiocie jej udziału w innych spotkaniach kartelu, a mianowicie w spotkaniu w dniu 14 stycznia 1993 r., dotyczącym rynku brytyjskiego i irlandzkiego oraz w spotkaniu w dniu 30 września 1993 r.,

dotyczącym rynku hiszpańskiego, udział tego przedsiębiorstwa w tym kartelu począwszy od stycznia 1993 r. jest wykazany. Wreszcie argumentacja Koehler jest niedopuszczalna, a w każdym razie bezzasadna.

- 93 Jeśli chodzi o spotkanie w dniu 17 lutego 1992 r., Komisja odsyła do pkt 321 zaskarżonego wyroku, aby zaprzeczyć jakiegokolwiek przeinaczeniu dowodów, i twierdzi, że pkt 321 tego wyroku czyni w tym względzie zadość obowiązkowi uzasadnienia.
- 94 Co się tyczy spotkania w dniu 5 marca 1992 r., Komisja podkreśla w szczególności, że Koehler nie zakwestionowała pkt 284 zaskarżonego wyroku, i dodaje, że odesłanie do oświadczeń AWA zawarte w tym punkcie zostało poczynione tylko tytułem uzupełnienia. Sąd posłużył się tą odpowiedzią jedynie w dalszej kolejności. Komisja opiera się w tym względzie na pkt 323 tegoż wyroku.
- 95 Jeśli chodzi o spotkania, które odbyły się wiosną 1992 r. i 1993 r., Komisja twierdzi w szczególności, iż Sąd wykazał w pkt 285–293 zaskarżonego wyroku, że spotkania między konkurentami odbywały się w tych okresach, jak również że miały one antykonkurencyjny cel, przy czym nie zostało to zakwestionowane w ramach odwołania.
- 96 Co się tyczy spotkania w dniu 16 lipca 1992 r., Komisja podkreśla, że w pkt 332 zaskarżonego wyroku Sąd oparł się na oświadczeniach pana B.G. Sąd uwzględnił oświadczenia AWA jedynie w celu potwierdzenia. Komisja powołuje się w tym względzie na pkt 333–335 tego wyroku.

Ocena Trybunału

— W przedmiocie spotkań kartelu odbywających się w ramach AEMCP w okresie przed wrześniem lub październikiem 1993 r.

- 97 W pkt 261–280 zaskarżonego wyroku Sąd dokonał analizy zarzutów podniesionych przez skarżące w pierwszej instancji, w tym przez Koehler, dotyczących ich udziału w spotkaniach AEMCP w okresie przed wrześniem lub październikiem 1993 r.
- 98 Z punktów tych wynika, że Sąd utrzymał w mocy ustalenia, jakich Komisja dokonała na podstawie zbioru poszlak, na które składał się szereg zeznań i oświadczeń, w tym notatka sporządzona przez pracownika Sappi w dniu 9 marca 1992 r. oraz oświadczenia złożone przez AWA i Mougeot, które załączono do akt sprawy.
- 99 Postępując tak, Sąd dokonał niezależnej oceny wartości dowodowej tych poszlak i wyciągnął z nich wnioski, które nie podlegają kontroli Trybunału.
- 100 W związku z tym pierwsza część zarzutu drugiego podniesionego przez Koehler winna zostać uznana w części za bezzasadną, a w części za niedopuszczalną.

— W przedmiocie krajowych lub regionalnych spotkań kartelu przed październikiem 1993 r.

- 101 Jeśli chodzi o spotkanie w dniu 17 lutego 1992 r., z pkt 321 zaskarżonego wyroku nie wynika, po pierwsze, by Sąd naruszył obowiązek uzasadnienia spoczywający na nim na mocy art. 36 i art. 53 akapit pierwszy statutu Trybunału Sprawiedliwości (zob. wyrok z dnia 2 kwietnia 2009 r. w sprawie C-431/07 P Bouygues i Bouygues Télécom przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. I-2665, pkt 42). Sąd wskazuje bowiem w tym punkcie, że w celu stwierdzenia udziału Koehler w omawianym spotkaniu Komisja oparła się na wewnętrznej notatce Sappi z tego samego dnia, która wspomina o spotkaniu „zainteresowanych stron”, i że owa wskazówka, interpretowana łącznie z innymi wskazówkami przedstawionymi w tej notatce, dotyczącymi niepewności, jaką wzbudzało zwłaszcza na rynku hiszpańskim zachowanie Koehler, pozwoliła Komisji na stwierdzenie, że przedsiębiorstwo to znajdowało się wśród „zainteresowanych stron” biorących udział we wspomnianym spotkaniu, którego celem było rozważenie problemów związanych z nieprzezwyciężaniem przez Koehler oraz inne przedsiębiorstwo porozumienia, którego była stroną, co wynika z notatki pracownika Sappi z dnia 9 marca 1992 r. Sąd wyjaśnia więc w dostatecznie jasny sposób tok rozumowania przyjęty przez Komisję, by uznać na podstawie różnych znajdujących się w jej dyspozycji poszlak, że Koehler wzięła udział w spotkaniu w dniu 17 lutego 1992 r.
- 102 Po drugie, z pkt 321 zaskarżonego wyroku nie wynika też, by Sąd przeinaczył w jakikolwiek sposób okoliczności faktyczne. Takie przeinaczenie nie jest oczywiste, a ocena stanu faktycznego oraz różnych poszlak, którymi Komisja dysponowała, by uznać, że Koehler uczestniczyła w spotkaniu w dniu 17 lutego 1992 r., należy do wyłącznej właściwości Sądu. Trybunał nie jest właściwy do zbadania takiej oceny.
- 103 Tak więc argument podniesiony w tym względzie przez Koehler należy w części oddalić jako bezzasadny, a w części odrzucić jako niedopuszczalny.
- 104 Jeśli chodzi o spotkanie w dniu 5 marca 1992 r., należy zaznaczyć, że nawet przy założeniu, iż argument Koehler oparty na naruszeniu prawa do obrony jest zasadny z tego względu, że w celu stwierdzenia udziału tego przedsiębiorstwa w omawianym spotkaniu Sąd oparł się w pkt 324 zaskarżonego wyroku na uwagach AWA przekazanych w odpowiedzi na żądanie udzielenia informacji wystosowane przez

Komisję, chociaż Koehler nie wiedziała o takich uwagach, sam ten argument nie pozwala na zakwestionowanie udziału Koehler w naruszeniu w okresie od stycznia 1992 r. do września 1995 r., co wynika z art. 1 akapit drugi spornej decyzji. Należy przypomnieć w tym względzie, że Koehler nie była w stanie podać w wątpliwość swego udziału w spotkaniu w dniu 17 lutego 1992 r., co wynika z pkt 101 i 102 niniejszego wyroku.

105 Argument podniesiony w tym względzie przez Koehler winien zatem zostać oddalony jako bezskuteczny.

106 Co się tyczy spotkań dotyczących rynku francuskiego, które odbyły się wiosną 1992 r. i 1993 r., oraz spotkania w dniu 16 lipca 1992 r., Sąd przypomniał odpowiednio w pkt 285–293 i 332–334 zaskarżonego wyroku różne fakty i poszlaki, na jakich Komisja oparła się, by wykazać udział zainteresowanych przedsiębiorstw, w tym Koehler, w tychże spotkaniach. Nie wynika stąd jednak, by Sąd przeinaczył w jakikolwiek sposób okoliczności faktyczne.

107 Argument podniesiony w tym względzie przez Koehler winien zatem zostać oddalony jako bezzasadny, w związku z czym zarzut drugi odwołania wniesionego przez Koehler nie może zostać uwzględniony.

W przedmiocie zarzutu pierwszego podniesionego przez Koehler oraz zarzutu trzeciego podniesionego przez Divipę, dotyczących ustalenia oraz kwoty grzywien

108 Koehler i Divipa podnoszą zarzuty dotyczące ustalenia oraz kwoty grzywien, dzieląc je na kilka części, które należy kolejno zbadać.

W przedmiocie części zarzutu pierwszego podniesionego przez Koehler, dotyczącej zasady równego traktowania

- 109 Tytułem wstępu należy zaznaczyć, że w pkt 473–478 zaskarżonego wyroku Sąd zbadał, czy Komisja uwzględniła obrót Koehler w niewłaściwy sposób w porównaniu z pozostałymi zainteresowanymi przedsiębiorstwami, a w pkt 505–522 tegoż wyroku Sąd sprawdził, czy dokonany przez Komisję podział Koehler i pozostałych zainteresowanych przedsiębiorstw na kategorie celem ustalenia kwoty grzywien był zgodny z zasadą równego traktowania.
- 110 Koehler krytykuje w swym odwołaniu pkt 477, 478 i 496 zaskarżonego wyroku. Twierdzi ona, że została potraktowana w inny sposób niż przedsiębiorstwa o większych rozmiarach należące do jednej grupy. Koehler podkreśla w szczególności, że jest przedsiębiorstwem rodzinnym średniej wielkości i że kierują nią jej właściciele. Wskazuje ona, że jej kapitał zakładowy wynosi 43,2 mln EUR, a jej obrót w 2000 r. wyniósł około 447 000 EUR. Koehler przytacza przykłady AWA, M-real Zanders GmbH i Mitsubishi HiTec Paper Bielefeld GmbH, próbując wykazać, że została potraktowana w odmienny sposób przy uwzględnieniu jej obrotu.
- 111 Komisja twierdzi w szczególności, że dysponuje szerokim zakresem uznania w odniesieniu do metody obliczania grzywien. Wynika stąd, że Sąd nie naruszył zasady równego traktowania, gdy nie wskazał żadnego naruszenia prawa w ramach metody zastosowanej przy podziale przedsiębiorstw na pięć kategorii na podstawie obrotu pochodzącego ze sprzedaży produktu w Europejskim Obszarze Gospodarczym.
- 112 Jak wynika z utrwalonego orzecznictwa, prawdą jest w tym względzie, że Komisja dysponuje szerokim zakresem uznania w odniesieniu do metody obliczania grzywien. Owa metoda, określona w wytycznych w sprawie metody ustalania grzywien nakładanych na mocy art. 15 ust. 2 rozporządzenia nr 17 oraz art. 65 ust. 5 traktatu EWWiS (Dz.U. 1998, C 9, s. 3), obejmuje różne elementy cechujące się elastycznością, umożliwiające Komisji skorzystanie z przysługującego jej uznania w sposób zgodny

z przepisami art. 15 ust. 2 rozporządzenia nr 17 (zob. podobnie wyroki: z dnia 29 czerwca 2006 r. w sprawie C-308/04 P SGL Carbon przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. I-5977, pkt 46, 47; z dnia 25 stycznia 2007 r. w sprawie C-407/04 P Dalmine przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. I-829, pkt 133).

- 113 W tym kontekście do Trybunału należy zbadanie, czy Sąd dokonał prawidłowej oceny faktu skorzystania przez Komisję z tegoż uznania (ww. wyroki: w sprawie SGL Carbon przeciwko Komisji, pkt 48; w sprawie Dalmine przeciwko Komisji, pkt 134).
- 114 Należy dodać, że celem określenia kwoty grzywny dopuszczalne jest uwzględnienie zarówno całkowitego obrotu przedsiębiorstwa, który stanowi wskazówkę — nawet jeżeli jest ona przybliżona i nieprecyzyjna — co do wielkości tego przedsiębiorstwa i jego siły ekonomicznej, jak i części tego obrotu, który pochodzi ze sprzedaży towarów będących przedmiotem naruszenia i który może zatem stanowić wskazówkę co do zakresu tego naruszenia. Wynika stąd, że nie należy przypisywać ani jednemu, ani drugiemu obrotowi nieproporcjonalnego znaczenia w porównaniu z pozostałymi elementami oceny, w związku z czym ustalenie stosownej grzywny nie może być wynikiem prostego obliczenia opartego na całkowitym obrocie. Dotyczy to w szczególności sytuacji, gdy rozpatrywane towary mają jedynie niewielki ułamkowy udział w tym obrocie (zob. ww. wyrok w sprawach połączonych Musique Diffusion française i in. przeciwko Komisji, pkt 121; wyrok z dnia 9 listopada 1983 r. w sprawie 322/81 Nederlandsche Banden-Industrie-Michelin przeciwko Komisji, Rec. s. 3461, pkt 111; a także z dnia 28 czerwca 2005 r. w sprawach połączonych C-189/02 P, C-202/02 P, od C-205/02 P do C-208/02 P i C-213/02 P Dansk Rørindustri i in. przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. I-5425, pkt 243).
- 115 W niniejszej sprawie nie wydaje się natomiast, by Sąd naruszył prawo, nie przychyłając się do podniesionego przez Koehler argumentu dotyczącego uwzględnienia jej całkowitego obrotu.
- 116 Jak Sąd słusznie bowiem stwierdził w pkt 476 zaskarżonego wyroku, Komisja podzieliła zainteresowane przedsiębiorstwa w spornej decyzji na podstawie ich względnego znaczenia na rynku właściwym, przyjmując za podstawę tegoż rozróżnienia obrót

osiągnięty ze sprzedaży produktu w Europejskim Obszarze Gospodarczym. Owa metoda służy temu, by uniknąć ustalania grzywien na podstawie samego tylko obliczenia opartego na całkowitym obrocie każdego przedsiębiorstwa, a zatem by uniknąć nierównego traktowania.

117 Komisja nie przekroczyła więc zakresu przysługującego jej uznania, a Sąd nie naruszył zasady równego traktowania.

118 Co się tyczy argumentów podniesionych przez Koehler w przedmiocie pkt 477 i 478 zaskarżonego wyroku, wystarczy stwierdzić, że chodzi tu o zarzuty skierowane przeciwko wywodom uzupełniającym uzasadnienie tego wyroku, w związku z czym należy je oddalić.

119 Zgodnie z utrwalonym orzecnictwem Trybunał z miejsca oddala takie zarzuty, jako że negatywna ocena samych tylko wywodów uzupełniających uzasadnienie zaskarżonego wyroku nie może prowadzić do jego uchylecia (zob. podobnie postanowienie z dnia 25 marca 1996 r. w sprawie C-137/95 P SPO i in. przeciwko Komisji, Rec. s. I-1611, pkt 47; wyroki: z dnia 16 września 1997 r. w sprawie C-362/95 P Blackspur DIY i in. przeciwko Radzie i Komisji, Rec. s. I-4775, pkt 23; z dnia 25 stycznia 2007 r. w sprawach połączonych C-403/04 P i C-405/04 P Sumitomo Metal Industries i Nippon Steel przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. I-729, pkt 106).

120 Należy więc uznać, że rozpatrywana część zarzutu pierwszego podniesionego przez Koehler jest bezzasadna.

W przedmiocie tej części zarzutów podniesionych przez Koehler i Divipę, która dotyczy zasady proporcjonalności

- 121 Koehler twierdzi zasadniczo, że ze względu na swoją strukturę, a mianowicie strukturę przedsiębiorstwa rodzinnego, które nie jest notowane na giełdzie, obliczenie przez Komisję kwoty nałożonej na nią grzywny jest sprzeczne z zasadą proporcjonalności.
- 122 Komisja podnosi w szczególności, że zgodnie ze swą utrwaloną praktyką wzięła pod uwagę względne znaczenie każdego z przedsiębiorstw na rynku objętym naruszeniem, a następnie podwyższyła określoną w ten sposób kwotę początkową grzywny, uwzględniając wielkość oraz całkowite zasoby różnych przedsiębiorstw, i że zbadała zatem kwestię, czy ustalona początkowo kwota grzywny winna zostać skorygowana ze względu na konieczność zapewnienia przez nią skutku odstrasżającego.
- 123 Divipa twierdzi też, że Sąd naruszył zasadę proporcjonalności, ponieważ nie uwzględnił jej sytuacji ekonomicznej ani faktu, iż nie jest ona producentem papieru samokopiującego w przeciwieństwie do innych przedsiębiorstw, których dotyczy postępowanie. Rzeczywistym obrotem, jaki należało uwzględnić przy obliczaniu grzywien, jest kwota równa różnicy między sprzedażą przekształconego papieru samokopiującego klientom końcowym a jego kupnem od producentów.
- 124 Komisja odpowiada, że argument dotyczący zasady proporcjonalności jest niedopuszczalny, ponieważ Divipa nigdy nie powoływała się przed Sądem na swoją sytuację ekonomiczną ani na okoliczności, które winny zostać uwzględnione przy obliczaniu grzywny. Argument związany z przymiotem przedsiębiorstwa również nie jest dopuszczalny, jako że Divipa nie kwestionuje odpowiednich punktów zaskarżonego wyroku. Z orzecznictwa wynika w każdym razie, że przy określaniu kwoty grzywny Komisja nie jest zobowiązana do uwzględnienia sytuacji finansowej przedsiębiorstwa.

- 125 Należy przypomnieć w tym względzie, że w ramach odwołania dokonywana przez Trybunał kontrola ma na celu po pierwsze zbadanie, w jakim zakresie Sąd uwzględnił w sposób prawnie właściwy wszystkie czynniki istotne dla oceny wagi danego zachowania w świetle art. 81 WE i art. 15 rozporządzenia nr 17, a po drugie sprawdzenie, czy Sąd odpowiedział w sposób wystarczający pod względem prawnym na wszystkie argumenty przedstawione przez wnoszącego odwołanie na rzecz uchylecia grzywny lub obniżenia jej kwoty (zob. w szczególności wyroki: z dnia 17 grudnia 1998 r. w sprawie C-185/95 P Baustahlgewebe przeciwko Komisji, Rec. s. I-8417, pkt 128; z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie C-359/01 P British Sugar przeciwko Komisji, Rec. s. I-4933, pkt 47; a także ww. wyrok w sprawach połączonych Dansk Rørindustri i in. przeciwko Komisji, pkt 244).
- 126 Wydaje się jednak, że w rozpatrywanych przez niego sprawach Sąd uwzględnił we właściwy sposób wszystkie czynniki istotne dla oceny wagi zachowania Koehler oraz Divipy i że odpowiedział w sposób wystarczający pod względem prawnym na argumenty przedstawione przez te przedsiębiorstwa.
- 127 Jeśli chodzi o Koehler, należy zauważyć, że skoro ustalenie grzywny nie może być wynikiem prostego obliczenia opartego na całkowitym obrocie, co zostało przypomniane w pkt 114 niniejszego wyroku, Sąd mógł słusznie stwierdzić w pkt 494 zaskarżonego wyroku, że porównanie procentu, jaki stanowią nakładane przez Komisję grzywny w stosunku do całkowitych obrotów zainteresowanych przedsiębiorstw, nie wystarczy do wykazania nieproporcjonalnego charakteru grzywny nałożonej na wspomniane przedsiębiorstwo. Nie wydaje się też, by Sąd nie uwzględnił różnic strukturalnych i finansowych istniejących między Koehler a pozostałymi ukaranymi przedsiębiorstwami, na co zwrócił uwagę rzecznik generalny w pkt 277 swojej opinii.
- 128 Jeśli chodzi o Divipę, Sąd słusznie uwzględnił udział tego przedsiębiorstwa w różnych kartelach i nie można wykazać w tym względzie żadnego naruszenia zasady proporcjonalności. Należy dodać, że argument tego przedsiębiorstwa oparty na nieuwzględnieniu jego zdolności finansowych nie jest dopuszczalny, ponieważ został on podniesiony po raz pierwszy przed Trybunałem (zob. podobnie wyrok z dnia 21 września 2006 r. w sprawie C-167/04 P JCB Service przeciwko Komisji, Zb.Orz. s. I-8935, pkt 114 i przytoczone tam orzecznictwo).

129 Te części zarzutów podniesionych przez Koehler i Divipę, które dotyczą zasady proporcjonalności, należy więc uznać za bezzasadne, a w wypadku Divipy również za częściowo niedopuszczalne.

130 Divipa twierdzi poza tym, że jeśli chodzi o kwalifikację naruszenia, Sąd również naruszył zasadę proporcjonalności, ponieważ po pierwsze przedsiębiorstwo to nie brało udziału w kartelu europejskim, co oznacza, że naruszenie nie może zostać uznane za bardzo poważne, a po drugie nie uczestniczyło ono we wszystkich spotkaniach dotyczących rynku hiszpańskiego, jako że brało udział w kartelu przez krócej niż jeden rok.

131 Komisja podnosi w tym zakresie, że wspomniany argument nie jest zasadny, ponieważ kartel — również wówczas, gdy ma on jedynie wymiar krajowy — jest zasadniczo uznawany za bardzo poważne naruszenie, nawet jeśli początkowa kwota grzywny jest raczej umiarkowana jak na ten rodzaj naruszenia. Ponadto czas trwania naruszenia nie ma nic wspólnego z jego wagą.

132 Należy zaznaczyć w tym względzie, że Sąd potwierdził kryteria zastosowane przez Komisję przy obliczaniu kwoty grzywny, i nie wydaje się, by w jakikolwiek sposób naruszył on w tym względzie prawo, ponieważ Komisja skorzystała z przysługującego jej uznania, które zostało scharakteryzowane w pkt 112 niniejszego wyroku, zgodnie z wytycznymi, o których mowa w tym samym punkcie.

133 Należy więc uznać, że ta część zarzutu trzeciego podniesionego przez Divipę, która dotyczy kwalifikacji naruszenia, jest bezzasadna.

W przedmiocie tej części zarzutu trzeciego podniesionego przez Divipę, która dotyczy obowiązku uzasadnienia

- 134 Divipa utrzymuje, że Sąd naruszył obowiązek uzasadnienia, stwierdzając w pkt 629 zaskarżonego wyroku, co następuje:

„[...] [S]am fakt, że zachowanie [Divipy] mogło nie być w pełni zgodne z zawartymi porozumieniami, jeśli zostałyby to wykazane, nie wystarczyłyby do nałożenia na Komisję obowiązku uznania okoliczności łagodzących względem tej spółki. [Divipa] mogłaby bowiem, poprzez swoją mniej lub bardziej niezależną politykę rynkową, po prostu próbować wyciągnąć z kartelu korzyści [...]”.

- 135 Zdaniem Divipy, te dwa zdania zawarte w pkt 629 zaskarżonego wyroku nie stanowią wystarczającego uzasadnienia. Mimo że przekazała ona dowody na poparcie swojego wniosku o uznanie okoliczności łagodzących, Sąd nie wykazał istnienia uzyskanej przez nią korzyści, co pozwoliłoby mu na oddalenie takiego wniosku.

- 136 Komisja podnosi w szczególności, że argument jest bezskuteczny, ponieważ zdania będące przedmiotem krytyki, zawarte w pkt 629 zaskarżonego wyroku, stanowią jedynie powtórzenie elementów, na których oparł się Sąd. Ponadto sam fakt, iż Divipa podjęła w danym przypadku zachowanie, które nie jest w pełni zgodne z porozumieniami zawartymi w ramach kartelu, nie wystarczy, by zobowiązać Komisję do uznania w stosunku do niej okoliczności łagodzących. Sąd powtórzył jedynie w krytykowanym punkcie wyroku uzasadnienie wielokrotnie wykorzystywane przez sądy wspólnotowe.

- 137 Jak rzecznik generalny stwierdził w tym względzie w pkt 287 i 288 swej opinii, zawarte w pkt 629 zaskarżonego wyroku zdania, które Divipa poddaje krytyce, stanowią jedynie uzasadnienie o charakterze uzupełniającym, a Divipa nie kwestionuje innych motywów uzasadnienia, na których Sąd oparł się, by uzasadnić fakt, iż nie uznał względem tego przedsiębiorstwa okoliczności łagodzących.

- 138 Należy więc uznać, że ta część zarzutu trzeciego podniesionego przez Divipę, która dotyczy obowiązku uzasadnienia, jest bezzasadna.
- 139 Z powyższych rozważań wynika, że należy oddalić zarzuty podniesione przez Koehler i Divipę, dotyczące ustalenia oraz kwoty grzywien.

W przedmiocie zarzutu czwartego podniesionego przez Divipę, opartego na naruszeniu prawa do rzetelnego procesu z uwagi na czas trwania postępowania przed Sądem

Argumentacja stron

- 140 Divipa twierdzi, że prawo do przeprowadzenia w rozsądnym terminie postępowania w sprawie naruszenia ma zastosowanie w dziedzinie konkurencji zarówno w postępowaniu administracyjnym, jak i sądowym. Owo prawo zostało naruszone, ponieważ czas trwania postępowania przed Sądem liczony od momentu wniesienia skargi, to jest od dnia 18 kwietnia 2002 r., do ogłoszenia zaskarżonego wyroku, co nastąpiło w dniu 26 kwietnia 2007 r., wyniósł pięć lat.
- 141 Komisja odpowiada, że rozsądny charakter terminu powinien być oceniany na podstawie okoliczności właściwych dla każdej sprawy, a w szczególności stawki sporu, złożoności sprawy oraz zachowania strony skarżącej i właściwych władz.
- 142 Jeśli chodzi o postępowanie przed Sądem, Komisja podkreśla, że sporna decyzja została zaskarżona przez dziesięć przedsiębiorstw posługujących się czterema językami postępowania, że zanegowano liczne fakty i że trzeba było dokonać oceny wartości dowodowej oświadczeń i dokumentów dotyczących skarżących w pierwszej instancji,

by wykazać ich prawdziwość, że zarzuty przez nie podniesione charakteryzowały się podobieństwami, ale również różniły się, że dotyczyły kwestii materialnych i proceduralnych, jak również kwoty grzywny. Długość postępowania nie była więc nadmierna. Komisja uważa w każdym razie, że naruszenie procedury takie jak te, które jest przedmiotem zarzutu, o ile zostałyby wykazane, nie może prowadzić do uchylecia całego zaskarżonego wyroku.

Ocena Trybunału

- ¹⁴³ Należy przypomnieć, że ogólna zasada prawa wspólnotowego wywodząca się z art. 6 ust. 1 EKPC, zgodnie z którą każdy ma prawo do rzetelnego procesu sądowego, a w szczególności prawo do procesu w rozsądnym terminie, ma zastosowanie w ramach środka zaskarżenia skierowanego przeciw decyzji Komisji nakładającej na dane przedsiębiorstwo grzywnę z tytułu naruszenia prawa konkurencji (ww. wyrok w sprawie Baustahlgewebe przeciwko Komisji, pkt 20, 21; wyroki: z dnia 15 października 2002 r. w sprawach połączonych C-238/99 P, C-244/99 P, C-245/99 P, C-247/99 P, od C-250/99 P do C-252/99 P i C-254/99 P Limburgse Vinyl Maatschappij i in. przeciwko Komisji, Rec. s. I-8375, pkt 179; z dnia 2 października 2003 r. w sprawie C-194/99 P Thyssen Stahl przeciwko Komisji, Rec. s. I-10821, pkt 154; a także ww. wyrok w sprawach połączonych Sumitomo Metal Industries i Nippon Steel przeciwko Komisji, pkt 115).
- ¹⁴⁴ Rozsądny charakter terminu powinien być oceniany na podstawie okoliczności właściwych dla każdej sprawy, a w szczególności znaczenia sporu dla zainteresowanego, złożoności sprawy oraz zachowania strony skarżącej i właściwych władz (ww. wyroki: w sprawie Baustahlgewebe przeciwko Komisji, pkt 29; w sprawie Thyssen Stahl przeciwko Komisji, pkt 155; w sprawach połączonych Sumitomo Metal Industries i Nippon Steel przeciwko Komisji, pkt 116).
- ¹⁴⁵ Trybunał wyjaśnił w tym względzie, że wykaz tych kryteriów nie jest wyczerpujący i że ocena kwestii rozsądnego charakteru terminu nie wymaga systematycznej analizy okoliczności sprawy pod kątem każdego z nich, jeżeli czas trwania postępowania wydaje się uzasadniony w świetle jednego z tych kryteriów. Tak więc złożoność sprawy może zostać uwzględniona, by usprawiedliwić zbyt długi *prima facie* termin (ww. wyroki: w sprawach połączonych Limburgse Vinyl Maatschappij i in. przeciwko Komisji,

pkt 188; w sprawie Thyssen Stahl przeciwko Komisji, pkt 156; a także w sprawach połączonych Sumitomo Metal Industries i Nippon Steel przeciwko Komisji, pkt 117).

146 W niniejszej sprawie postępowanie przed Sądem trwało pięć lat, licząc od momentu wniesienia skarg przez dziewięć przedsiębiorstw, co miało miejsce w dniach 11–18 kwietnia 2002 r., do dnia 26 kwietnia 2007 r., kiedy to zaskarżony wyrok został ogłoszony.

147 Taki czas trwania postępowania winien zostać zbadany w świetle okoliczności sprawy. Jak wskazał rzecznik generalny w pkt 145–148 swojej opinii, ów czas trwania postępowania może zostać usprawiedliwiony ze względu na złożoność sprawy, a zwłaszcza na fakt, iż niemal wszystkie okoliczności faktyczne, na których opierała się sporna decyzja, zostały podważone w pierwszej instancji i musiały zostać zweryfikowane. Ponadto skargę o stwierdzenie nieważności spornej decyzji wniosło dziewięć przedsiębiorstw w czterech różnych językach postępowania, a jedno państwo członkowskie, mianowicie Królestwo Belgii, wniosło o dopuszczenie go do udziału w sprawie w charakterze interwenienta. Wskutek połączenia tych skarg Sąd wydał zaskarżony wyrok w dziewięciu sprawach.

148 Te różne okoliczności wymagały równoległego zbadania dziewięciu skarg, a czas trwania postępowania może łatwo się tłumaczyć szczegółowym postępowaniem w sprawie prowadzonym przez Sąd oraz wymogami językowymi wynikającymi z przepisów proceduralnych Sądu.

149 W świetle powyższych elementów należy stwierdzić, że postępowanie przed Sądem nie przekroczyło wymogów związanych z poszanowaniem rozsądnego terminu.

150 Z pkt 49–149 niniejszego wyroku wynika, że żaden z zarzutów podniesionych przez Koehler i Divipę na poparcie ich odwołań nie może zostać uwzględniony, w związku z czym należy je oddalić.

W przedmiocie kosztów

- 151 Zgodnie z art. 122 akapit pierwszy regulaminu, jeżeli odwołanie jest zasadne i Trybunał orzeka wyrokiem kończącym postępowanie w sprawie, Trybunał rozstrzyga o kosztach. Zgodnie z art. 69 § 2 regulaminu, mającym zastosowanie do postępowania odwoławczego na podstawie art. 118 regulaminu, kosztami zostaje obciążona, na żądanie strony przeciwnej, strona przegrywająca sprawę.
- 152 Obrona Komisji przed zarzutami podniesionymi przez Bolloré w ramach złożonego przez nią odwołania nie została uwzględniona, a Bolloré wniosła o obciążenie Komisji kosztami postępowania. Tak więc jeśli chodzi o to przedsiębiorstwo, należy obciążyć Komisję kosztami postępowania przed Sądem, jak i kosztami postępowania odwoławczego.
- 153 Ponieważ Koehler i Divipa przegrały sprawę, a Komisja wniosła o obciążenie ich kosztami postępowania, należy obciążyć je kosztami niniejszego postępowania w zakresie dotyczącym odpowiednio ich skarg.

Z powyższych względów Trybunał (trzecia izba) orzeka, co następuje:

- 1) **Wyrok Sądu Pierwszej Instancji Wspólnot Europejskich z dnia 26 kwietnia 2007 r. w sprawach połączonych T-109/02, T-118/02, T-122/02, T-125/02, T-126/02, T-128/02, T-129/02, T-132/02 i T-136/02 Bolloré i in. przeciwko Komisji zostaje uchylony w zakresie, w jakim dotyczy on Bolloré SA.**
- 2) **Stwierdza się nieważność decyzji Komisji 2004/337/WE z dnia 20 grudnia 2001 r. dotyczącej postępowania na podstawie art. 81 traktatu WE oraz art. 53 porozumienia EOG (sprawa COMP/E-1/36.212 – Papier samokopiujący) w zakresie, w jakim dotyczy ona Bolloré SA.**

- 3) **Odwołania wniesione przez Papierfabrik August Koehler AG i Díistribuidora Vizcaína de Papeles SL zostają oddalone.**
- 4) **Komisja Wspólnot Europejskich zostaje obciążona kosztami postępowania w pierwszej instancji oraz kosztami postępowania odwoławczego w sprawie C-327/07 P.**
- 5) **Papierfabrik August Koehler AG i Díistribuidora Vizcaína de Papeles SL zostają obciążone kosztami postępowania odpowiednio w sprawach C-322/07 P i C-338/07 P.**

Podpisy